

ЛІТЕРАТУРА

1. *Викторов Б.* Александр Введенский и мир, или “Плечо надо связывать с четырь”: Для младших школьников. – Х., 2009.
2. *Дражевська Л.* Діяльність органів самоврядування і громадських організацій у Харківській області в 1941–43 рр. // *Дражевська Л., Соловей О.* Харків у роки німецької окупації 1941–1943; Спогади. – Нью-Йорк, 1985. / Українська Вільна академія наук у США: Доповіді і повідомлення. – № 2.
3. *Кісельова А.* Семантична мова фольклорної традиції в поезії М. Ключова та В. Свідзінського // *Магістеріум*. Вип. 29: Літературознавчі студії. НаУКМА. – 2007.
4. *Кісельова А.* Про один загадковий вірш В. Свідзінського та контексти його розуміння // *НаУКМА: Наукові записки*. Т. 72. – К., 2007.
5. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Філологічні науки*. Вип. 13. – Кам'янець-Подільський, 2006.
6. *Свідзінський В.* Твори: У 2 т. / Вид. підгот. Е. Соловей. – К., 2004. – Т. 1, 2.
7. *Соловей О.* У Просвіті і навколо // *Дражевська Л., Соловей О.* Харків у роки німецької окупації 1941–1943; Спогади. – Нью-Йорк, 1985 / Українська Вільна академія наук у США: Доповіді і повідомлення. – № 2.
8. *Шевельов Ю.* (Юрій Шерех). Я – мене – мені... (і довкруги). Т. I: В Україні. – Х. – Нью-Йорк, 2001.
9. *Чубайс І.* Велика Вітчизняна: Коли ми позбудемося хибних міфів? // *Дзеркало тижня*. – 2008. – № 23.
10. *Шановал Ю.* Доля як історія. – К., 2006.

Андрій Печарський

КРИМІНАЛЬНА ТЕНДЕНЦІЯ ЕКСТЕРНАЛІЗАЦІЇ В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ГОЛОВКА (українська сторінка шекспірівської отеллології)

Стаття присвячена жажливій сторінці життєпису ранньої творчості Андрія Головка – убивству дружини й малолітньої доньки. Основну увагу зосереджено на психологічній мотивації письменника стосовно скоєного злочину, що з ідеологічних причин був прихований силовими структурами радянської влади. Методологічний інструментарій інтерпретації відповідної проблематики передбачає співіснування елементів двох різних наукових дисциплін – літературознавства і психоаналізу.

Ключові слова: екстерналізація, ідентифікація, перенесення, суїцидальні нахили, едіпів комплекс, терапевтичний альянс, психічна реальність, соціально-психологічний “синдром Павлика Морозова”, психоаналітичний метод і тощо.

Andriy Pecharsky. Criminal externalization in life and works of Andriy Holovko: Ukrainian chapter of Shakespeare's othelloology

The article sheds light onto the most gruesome page of A. Holovko's early years, that is, onto his killing of his own wife and underage daughter. We focus our attention mainly on the psychological background of the homicide which was concealed by the military and policing branches of government out of ideological reasons. The methodological basis of such analysis provides for the coexistence of literary criticism and psychoanalysis.

Key words: externalization, identification, transference, suicidal ideation, Oedipal complex, therapeutic alliance, mental reality, Pavlik Morozov's syndrome, psychoanalytic approach.

Життя й рання творчість А.Головка репрезентують своєрідну українську сторінку шекспірівської отеллології – трагедію людської довіри, ревнощів, убивства й нескоєних суїцидальних нахилів. Саме поняття “екстерналізації” (один із психологічних механізмів самозахисту) було введено американським психоаналітиком К.Хорні задля всебічного розгляду тенденції відчуження людини від свого реального “Я”, зокрема перекладання тягаря власної відповідальності чи внутрішніх проблем на зовнішні фактори.

Читачам уже стала відома жахлива біографічна історія письменника А.Головка: убивство ним у 1923 р. своєї дружини вчительки Тетяни й малолітньої доньки Галинки. Потім слідство, тюрма, Полтавська психіатрична лікарня, написання й вихід у світ кращих творів письменника: дитячі оповідання “Червона хустина”, “Пилипко”, що стали хрестоматійними в тогочасних шкільних посібниках, повісті “Зелені серцем”, “Пасинки степу”, романи “Бур’ян” (на республіканському конкурсі до 10-річчя Жовтня був удостоєний ювілейної премії), “Мати” та ін. На прилавках книгарень з’являлися переклади творів митця чеською, польською, білоруською, російською, німецькою, угорською, румунською та китайською мовами. Після смерті письменника 1972 р. Спілка письменників УРСР встановила щорічну премію ім. А.Головка за кращий роман року. Його іменем називали школи, вулиці, бібліотеки.

Приховане кримінальне минуле письменника поєдналося з його “persona grata” в ідеологічно-мистецькому житті радянського суспільства. Це було в тогочасному стилі епохи й цілком відповідало духові потаємного червоного терору. Мовляв, задля високих комуністичних ідеалів людина може піти й на такі жертвоприношення. Можливо, у божевільному вбивстві письменником дружини й доньки вузькі кола радянських можновладців убачали щось містичне, майже в стилі Авраама, що на доказ своєї палкої віри в Бога здатний був принести в жертву улюбленого сина. На безбожжі радянської ідеології плекалася “нова релігія” – комуністичне божевілля, тобто “людина, вільна від Бога!”

А старий робітник з оповідання “Інженери” А.Головка риторично звертався до дітей трудящих: “В боротьбі є й щастя й радість. Ми гинули в тюрмах, в Сибіру на засланні, а гляньте, хіба ми не щасливі, коли навколо такий квітник щасливих і вільних дітей трудящого люду... Ступаймо ж широко в наше майбутнє – комунізм! Хай живе наша Радянська влада!” [2, 94-95].

Ілюзорна основа нової комуністичної рушійної сили – це прогрес індустріалізації, величезний супермаркет задоволення всіх життєво необхідних потреб людини. У багатьох творах А.Головка провідна ідея втілює собою відповідні блага й комфорт, що мають принести народу безмежне “комуністичне щастя”. У такому дурисвіті голодні будуть ситі, обідрані – добре одягнені, самотні матері й діти – доглянуті.

І як письменник спромігся так чи так “продовжувати жити”, знаходячись у міцних лежачках невротично-психічної безнадійності й нестерпного морально-етичного кодексу людської совісті?! Вдруге одружився 1928 р. із Надією Львівною, що, як і його перша дружина, також працювала вчителькою, виростив із нею доньку і став доволі успішним класиком радянської літератури.

Своєрідна шекспірівська отеллологія життєпису А.Головка викликала жахливі питання стосовно екзистенційного вакууму людини й печальні відповіді на них. Утім, якщо пильно відреставрувати літературний портрет письменника аж до глибин невинної дитячої “непогрішимості”, то скоєне ним убивство жінки й дитини сприйматиметься як патологічна екстерналізація едіпового комплексу, іншими словами – перелицьований соціально-психологічний “синдром Павлика Морозова”¹.

В “Автобіографії”, написаній у 1925 р. в Полтавській психіатричній лікарні, А.Головко розповідає, як, перебуваючи під впливом старшого брата, а пізніше товариша Петра, малював себе в дитячій уяві палким учителем-

¹ Один із радянських різновидів геноциду української нації: у 20-30-х рр. ХХ ст. на центральних та південно-східних територіях України проводилася відповідна державницько-ідеологічна агітація серед дітей-піонерів стосовно видачі правоохоронним органам батьків і родичів, які начебто сторонилися економічних процесів комунізму. У психології таке масове спровокування дітей прибрало назву “синдром Павлика Морозова”, узятую з однойменної реальної історії хлопчика-піонера, що видав радянській владі рідного батька як “ворога народу”.

революціонером: “Мене заарештовують. Але од слів моїх огневих віршовки, що руки мені зв’язано, полопались, як гнилі нитки. У стражників сльози на очах виступають – плачуть і каються перед народом, зброю до ніг кладуть йому... Охрип я, а говорю – рву од серця шмаття з кров’ю, жбурляю в натовп. І виходять тоді з товпи багатії, і дід мій виходить. Шапки скидають, обличчя як перед причастям: “Ми землю, багатство оддаєм”. А у мене самого сльози виступають” [1, 7-8].

Якщо структурувати психоаналітичний смисл соціально індукованої регресії письменника, то образ революціонера в авторській дитячій фантазії – це один зі способів маскулітної інфантильної самоідентифікації, а також уособлення символічного перерозподілу батьківської влади. Тим-то природна річ, що з плином часу дзеркальними двійниками авторового Я-ідеалу ставали здебільшого герої-революціонери: Гордій (“Можу”), Давид Мотузка (“Бур’ян”), Артем Гармаш (“Мати”, “Артем Гармаш”) та ін.

За А.Адлером, нестерпне бажання владарювати зумовлене наявністю едіпового комплексу, вираженого здебільшого у спотвореній асексуальній формі, тобто у прагненні дитини до переваги над своїми батьками. Ця збіжність з’ясовує і те, що вибуялий суб’єктивізм А.Головка не втримується в межах промовистої фантазії, узятій з біографічної дійсності, а замикається в колі творчих психологічних вражень.

Узмістовуючи несвідомі психічні лабіринти вразливої дитячої душі письменника, образ “землі-годувальниці” з “Автобіографії” (1925) можна потрактувати як архетип матері, а постаті “стражників”, що спочатку в’яжуть руки революціонеру, а відтак каються у скоєному злочині, – як “конкуруючого” батька. Утім авторове Над-Я хворобливою нетерплячістю наповнювало кожний нерв душі, відбиваючись у сотнях дзеркал натовпу, з якого виходив рідний дід письменника, щоб покаятись і віддати бідним землю. Це не той, витворений О.Довженком, образ-ідеалу столітнього діда, який подарував на все життя майбутньому режисерові радість любові, внутрішню впевненість й онтологічну захищеність, а спотворене невсипуще око караючої совісті. Тому А.Головка, будучи у своїх дитячих фантазіях революціонером, жбурляв у розпачі в натовп “шмаття з кров’ю”. Так “огненні слова” маленького месника народних терпінь звучать в “Автобіографії” (1925) як синонім “ненависті” й “помсти”.

Ситуація виглядає так, начеб із письменником у минулому несправдливо поводитись. Його психологічним захисним механізмом стало вибудовування гігантської споруди егоцентризму, під розвалинами якої поступово опинялося реальне-Я. Відтак автобіографічна картина А.Головка характеризується як регресія до нарцисистичної стадії розвитку едіпового комплексу. І, мабуть, саме цим непорушним законам гіпертрофованого авторового характеру підлягає непоборний дух його маленьких індивідів з оповідань “Товариші”, “Дівчинка з шляху”, “Червона хустина”, “Інженери”, “Пилипко” та ін.

Проективна ідентифікація письменника в “Автобіографії” (1925) своєрідно метаморфозована. Відомо, що родина А.Головка була із заможних селян, тому, відбираючи в дитячих бажаннях у них “землю” й “багатство”, хлопчик у такий спосіб помщається за свою нерозділену любов. Увесь світ опиняється перед ним у боргу! Так формується установка анальної фази любові “за принципом володіння” (Е.Фромм). Відтак із плином часу сцени ревнощів, розпусти, подружньої зради ніколи не покидали уяву письменника й раз-по-раз принагідно виринали в його подальшій творчості – хоч і в рамках “ідеологічно-морального” прейскуранта радянської ідеології. Так, у романі “Бур’ян” Гнида гвалтує Лук’янівську Одарку, яка через нього повісилась; Тихін б’є Марію за те, що вона воліє його зрадити з

Давидом Мотузкою; у селі Щербанівка чоловік застає на гарячому свою дружину з коханцем і зарубує їх на місці. З'являються мотиви “братської ворожнечі”, “родинних розламів”, “зради” – типові картини становлення характерів від дитинства до юності Артема, Остапа, Павла та ін.

Розуміння любові у творчості А.Головка репрезентоване у вигляді метафоричної парадигми: “матері-народжениці”, “матері-годувальниці” й “матері-жінки” – агонізуючої (“Товариші”), голодної (“Можу”), потенційно “згвалтованої” (“Бур'ян”), овдовілої (“Мати”), що прибирає як ідеалістичну, так і патологічну форми. Десь на глибині озера авторового несвідомого причаїлася відмова від “маскулінного Я”, тобто своєрідна метафорична трансплантація себе в жіночу стать, що насправді обертається пошуками нереалізованої чоловічої половини.

Озлоблена дитина зі слізьми розбиває Христову чашу любові на тисячі дзеркальних уламків, сподіваючись, що в ній визнають “генія-революціонера”. Звідси внутрішнє переконання: бажання мають виконуватися іншими! Таким чином, у ранньому віці А.Головка порушилася гармонія понять про обов'язки й викристалізувалася нарцисистична тенденція екстерналізації, що приводило письменника до відчаю, агресії, емоційної спустошеності.

Він про це й сам оповідає в “Автобіографії”: “Самотній я. Поміж батьками і мною уже лягла межа. Батько й так хмурий у мене, а писання моє, революційна література ще дужче хмарили. Аж гнівався: “Ти б, сину, кинув дурницю. До добра не доведе!” Я спалахнув... Не говорили, бувало, цілими днями... Тоскно на хуторі було, на самоті. А прийде ніч – хвильно” [1, 10]. Далі – Перша світова війна, сімейне подружнє життя, буремні часи революцій, море людської крові, трупів і розпачливі настрої самогубства: “І ще було тоскно так. Хотілося обхватити голову руками і бігти-бігти безвісти... Потім стомивсь. Хотілося впасти на землю ниць і так – навіки” [1, 14].

Періоди мінливих суїцидальних переживань А.Головка найяскравіше змальовані в повісті “Можу” (1922). Головний герой – демобілізований червоноармієць Гордій (прототип автора), який повертається в рідне село й не може психологічно змиритися з тим, що безнадійно хворий на туберкульоз. С.Зонтаґ, досліджуючи метаморфози хвороб персонажів і письменників у літературних текстах ХХ ст., зауважувала, що “деякі особливості туберкульозу відійшли до божевілля: образ страждальця як сухотної, необачної особи, схильної до екстремів пристрасті, особи надто чуттєвої, щоб витримувати жахи вульгарного щоденного світу” [8, 33].

І справді, Гордій бачить усі світлі чи темні смуги життя лише крізь призму своєї недуги. Бути хворим для нього – це рівноцінно бути мертвим. Така екзистенційна позиція заволодівала всіма помислами, мріями й бажаннями мобілізованого солдата, в яких виявляється відверта садомазохістська внутрішня деструктивність. Часто герой говорить про себе, як про стороннього: “Так лежу я. Що таке я? Людина. Це – не відповідь. Що таке я? Заплющився... Це – Гордій лежить. Що він таке? Лежить на возі... Колись тут його не було... Був хлоп'ятком... Не було зовсім, і раптом – є” [1, 53]. Далі герой відчуває себе акушером власної душі і сприймає своє тіло як щось чужорідне, відокремлене від нього: “Маленький такий, червоний і крикливий шматочок м'яса. Була то складна, надзвичайно складна комбінація елементів, що жили вічно, що, пройшовши наскрізь Всесвіт, зійшлися, перетнулися в одній точці, в тому шматочкові м'яса. І формула його була – людина... Бриніла душа. Всіма струнами, як неналагоджений рояль... І не було радості буття. Що ж робити? А, знаю, – хочу гармонії в собі!... І тоді сам скажу душі моїй: “Грай! Ах, як ясно і як хороше! Але... чи можу ж! Мушу могти!” [1, 53-54].

У психоаналітичному вимірі морально-етичної дилеми виникають неоднозначні запитання: що ж пов'язує Гордієве причинне “можу” із його моральним “мушу”? Чому герой безнадійно заблукав у сумарних пошуках своєї ідентичності, так і не осягнувши Самості?

Виражена проблематика знаходить своє спростування в понурому процесі відображення розщеплення Я-індивіда, його канібалістично-архаїчних і суїцидальних тенденцій. Відомий англійський психоаналітик Л.Рональд, ведучи клінічні спостереження психодинаміки розщеплення особистості шизоїдного індивіда разом із його переживаннями онтологічної незахищеності, зауважував: “Він може відчувати себе більш нематеріальним, ніж матеріальним, і нездатним до усвідомлення того, що матерія, із якої він зроблений, – реальна, якісна і цінна. Він може відчувати також, що його Я частково відокремлене від тіла” [5, 52].

Нарешті, слід зазначити, що невпинний пошук ідентичності головного героя А.Головка – не біблійне, не буддистське надбання, а віддзеркалення збіднілої спадщини філософської думки часів Платона і його попередників, які розглядали душу людини як незмінну частину Всесвіту. З теологічного й психоаналітичного аспектів певне авторове віросповідування не охоплює реалій життя, а вводить у самооману, оскільки ті властивості “складної комбінації елементів”, які він вважає приналежними Всесвіту, насправді приналежність лише одній душі. Біблійний універсум із цього приводу устами Апостола Іоанна глаголить: “Те, чим нам тільки належить стати, покищо не відкрилось нашому зору!”.

Параноїдно-шизоїдну позицію героя з повісті “Можу” зміцнював і культ сили як наслідок авторитарної системи радянського суспільства. “І лише сильний зможе вилушити радість із шкаралупи бруду й болів, лише сильні, а не “праведні” збудують і ввійдуть у рай” [1, 51], – говорив Гордій до Христини. Його відчужена віра у смиренну християнську общину породжувала “нову релігію”, засновану на класовій ідеології суспільства, що призводило до роздвоєння не лише індивідуального, а й соціального характеру.

Симптоматика розщеплення Я-особистості людини в повісті “Можу” зводиться не лише до мовленнєвих особливостей, до почуттів, поведінки, неадекватних реакцій головних героїв, а й визначає вузлові, вирішальні елементи сюжету. Наприклад, образ Христини – прекрасної людини, справжньої вчительки, яка своїми стараннями, сумлінням і чуйною душею до збідованих, залишених напризволяще дітей, нагадує першу дружину письменника Тетяну. У неї й закохується Гордій. Але з плином часу високі почуття до дівчини в'януть, бо вона вже не нагадувала колишню життєрадісну казкову фею. Сцени голодомору, внутрішньої замкненості героя, сірі нужденні будні, непорозуміння з батьками, несправджені сподівання, гнітючі нав'язливі думки про хворобу снували здоровенний ланцюг фатуму. І в цій “головкоголощині” герой вирішує розв'язати свій внутрішній загадковий “гордіїв вузол” кардинальним шляхом, розрубавши його навпіл, тобто вистрілює собі у скроню з пістолета. Притому вичавлює своє вольове кредо: “Можу!”.

У цьому контексті хотілось би навести цікавий фрагмент із уже згаданої “Автобіографії” письменника. Ідеться про написану А.Головком п'єсу “Хочу” (1920), що за фабулою й побутовими деталями нагадує приватне життя самого автора періоду революційних подій. Спочатку все було, мов “у голубій казці”. Та згодом головний герой Борис закохується в іншу жінку, з якою йому доводиться воювати в більшовицькому підпіллі. Водночас у героя виникають невмотивовані ревності й недовіра до своєї дружини. А в кінці п'єси він, попросившись, убиває її й малолітню дитину.

Ненадрукована п'єса так і залишилась тільки біографічною сторінкою авторового спогаду. Проте й цей невеличкий штрих дає достатньо чітку

картину стосовно кримінальної тенденції письменникової екстерналізації. Прикметно, що жахливе вбивство чоловіком своєї дружини й дитини за п'єсою повторюється через три з половиною роки самим автором. Це не просто художня містифікація чи витвір фантазії, а “визріла установка”, заздалегідь сплановане вбивство.

Чим же воно мотивоване? Якщо зіставити два імперативні заголовки п'єси та повісті А.Головка, тобто “хочу” й “можу”, то спостережемо, що вони охоплюють єдиновласне бажання авторового самовияву – вивільнення руйнівних агресивних нахилів, але й водночас передбачають різні шляхи їх вирішення.

Ще відомий французький учений Е.Дюркгайм, піддаючи критиці внутрішні деструктивно-руйнівні нахили людини та її надумані чи реальні чинники, завважив: “Якщо вона визнає себе відповідальною за цю катастрофу, то на саму себе й спрямовуються її емоції; якщо ж навпаки, то на сторонній об'єкт. У першому випадку вона здійснює самогубство; в другому ж самогубству може передувати убивство чи якийсь інший насильницький акт” [3, 356-357].

Агресія Над-Я митця скерована у трансфері ненавистю проти первісного об'єкта любові. Але при екстравертній силі садистично-канібального характеру “дуальна інтроєкція” автора узалежнюється від перехідного об'єкту. І таким чином відбувається змішування тенденцій саморуйнування та руйнування, постійне коливання яких зумовлене нечіткою диференціацією між образом матері і дружини А.Головка. “Але, збіднюючи людину докорами й картанням, роблячи її більш мстивою і сповненою острахом перед іншими людьми, екстерналізація замінює внутрішні конфлікти зовнішніми, – писала К.Хорні. – Докладніше, вона вкрай посилює той конфлікт, який і послужив першопричиною відруху, приводячи в дію весь невротичний процес: конфлікт між індивідом і зовнішнім світом” [6, 168].

У завершальній стадії депресивної психодинаміки не останню роль зіграла й визріла з дитинства письменника установка анальної фази любові за “принципом володіння”. І тому надумані хворобливі ревності у хвилини розпачу протікали за логікою: як не мені – то нікому! Зрештою, А.Головко й сам про це оповідає в “Автобіографії”, висвітлюючи одну зі сторінок свого інтимного життя, де перепліталися жартівливі бесіди на тему сторонніх “ліжкових утіх”. Але насправді за їхньою іронічною безтурботною усмішкою приховувались грізні почуття ревності письменника: “Раю їй товариша свого одного. Хазяїн, втілене постоянство... (цих якостей мені якраз бракувало, на її жаль) і взагалі парняга хоч куди... То було в жарт. Але в темну смугу одну, як відчай прийшов, а життя здавалось таким заплутаним нерозплутано (хіба в голову з “ногана”), жаль великий до любої хлюпнувся в мені питанням: “А як же зостанеться вона? А що якби дійсно закохалася в кого вона? А він дав їй спокій. Вона ж так мучилась за мною. І де край тим мукам!” [1, 27-28].

Ось іще одна грань психодинаміки авторових суїцидальних нахилів на ґрунті невмотивованих ревностей! Щойно з'являється думка “хіба в голову з “ногана”, за нею слідує раціоналізація: “А як же зостанеться вона?”. І тут уже вступає хвороблива логіка зворотньої дії, тобто щоб дружина не залишилась сама опісля здійсненого ним в уяві “самогубства”, потрібно вбити її. Так “благородний” сурогатоцид випереджає “трагічний” суїцид: А.Головко вивів дружину в сад на прогулянку й там застрелив.

На противагу екстерналізованого “самовбивства” А.Головка можна навести цікавий факт спроби інтерналізованого, що також потрапило в лабеті хворобливих ревностей. Це історія з інтимного життя першої дружини відомого українського поета А.Малишка. Із розповідей хірурга В.Братуся дізнаємось: “У 1948 року “швидкою допомогою” в хірургічну клініку Обласної лікарні

привезли молоду красиву жінку із пораненням у серце... вийняв кулю, до речі не фабричну, а частинку свинця – зброя була саморобна... За столом я дізнався, що все скоїлося на ґрунті домашньої сварки. Дуже популярний тоді Андрій Малишко повернувся із поїздки в Америку, привіз якийсь подарунки дружині, а Марина чомусь його приревнувала. У всякому випадку, вистрілила в себе сама. Коли я виймав шматочок свинцю із серця гарної молодої жінки, уявлення не мав, що моя пацієнтка – дружина поета Андрія Малишка” (50 років тому міністром охорони здоров’я УРСР став воєнно-польовий хірург Василь Братусь) [4, 6].

Хоч як дивно, але ідеалізований образ Тетяни Головки був своєрідним стимулом для творчості самого письменника, де протилежності його хворобливої психіки поставали у примиреному вигляді й не виступали як конфлікти. Ось вона – інфантильна душа, що з бентежним трепетом завмирає перед материнським імаґо! Творчий процес за мемуарами самого письменника протікав із сильною емоційною напругою, супроводжуючись біганиною по хаті, заломлюванням рук, говорінням уголос – залежно від надуманих ним сюжетних фрагментів, діалогів чи монологів.

Можливо, десь ізглибока під злу хвилю емоцій у письменника майнула думка, що після злочину буде каяття – та вороття не буде. Але виникає правомірне запитання із психоаналітичного аспекту: як Над-Я А.Головка після вбивства ним дружини витримало такий важкий тягар сумління, щоб не скоїти суїцид? Уся складність розв’язку цієї проблеми полягала у проєктивній ідентифікації авторового Над-Я з образом своєї дитини. Так, чорною ниткою в повісті “Можу” й “Автобіографії” проходить тема “хворобливої спадковості”, якій автор не знаходив виправдання.

А.Головка в розпачі пише новелу “Сулеме землі” (1922), де й виливає весь свій біль. А сюжет твору такий. У молодого подружжя хворіє дитина внаслідок батькової спадковості. Чоловік потайки від дружини отруює її, щоб “не засмічувала людськість”. Згодом у жінки прокидається материнське почуття, внутрішній крик ненародженої дитини. Чоловік радить знайти іншого, щоб діти були здорові. Він сам з удаваною огидою штовхає її в обійми свого приятеля. Твір закінчується бануванням героя за своєю дружиною й риторичним запитанням: чи інший чоловік зумів подарувати їй таку любов, як він?! Прикметно, що рукопис твору, як згадував у своїй “Автобіографії” письменник, випадково прочитала і дружина. У ті тяжкі хвилини він падав перед нею навколішки і плакав, як мала дитина.

Навряд чи Тетяна Головка, розмовляючи з чоловіком після прочитаного нею мотиву дітовбивства в новелі “Сулеме землі”, усвідомлювала серйозність прихованого наміру. Можливо, вона сприйняла написане як літературну фікцію або просто наслідок рецидиву психічного захворювання. Залишається фактом, що дружині-матері письменник у своїх творах “Можу” й “Сулеме землі” ще відводив “скидку на виживання”, дитині ж, як нагадуванню себе – психічно хворої людини, не залишав жодних шансів. Наступного дня після вбивства дружини він застрелив і свою малолітню доньку Галинку.

Важко сказати, чи на схилі віку моральна провина митця була знята трагічною сповіддю. Бо існує послідовно зворотній зв’язок між розвитком екстравертно-інтровертної агресії й ідентифікації об’єкта. Тобто на несвідомому рівні цей гріх жінковбивства А.Головки вже спокутував дитиновбивством, що сприймався ним як самовбивство. Цей сурогатоцид і став патологічним вирішенням для письменника своїх внутрішніх конфліктів едіпового комплексу. До речі, цілком обґрунтоване твердження психологів-криміналістів, що “убивство взагалі і сексуальне зокрема беруть своє начало у страху смерті” [7, 193].

Якщо суїцид шекспірівського героя Отелло після вбивства дружини Дездемони сприймається в морально-етичному аспекті як “трагедія людської помилки”, то життя А.Головка, славнозвісного радянського класика, по вбивстві ним дружини Тетяни й малолітньої доньки є іронічним віддзеркаленням “комедії людської помилки”.

Сурогатоцид, по-суті, відбувся на несвідомому рівні. Ось така логіка у психічних лабіринтах “головколомки”! Із психоаналітичного погляду нереалізовані суїцидальні нахили та кримінальна екстерналізація в житті і творчості письменника дають можливість усвідомити, що життя в багатьох випадках подібне до смерті, бо приходить до людини незалежно від того, хоче вона цього чи ні. Тому інколи те, що видається відповіддю, насправді – приховане запитання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головка А. Можу: Повісті й оповідання. – Харків, 1926
2. Головка А. Твори: У 2 т. – К., 1986. – Т.1: Повість. Оповідання. П'єса. Романи (Серія “Бібліотека української літератури”).
3. Дюркгайм Е. Самоубство: Соціальне дослідження / Пер. з фр. – К., 1998.
4. Лисниченко И. Интервью из первых уст // *Факты*. – 2004. – 26 мар.
5. Рональд Л. Разделенное Я (Экзистенциальное исследование психического здоровья и безумия) / Пер. с англ. (Серия: Бестселлеры психологии). – К., 1995.
6. Хорни К. Наши внутренние конфликты (Серия “Психологическая коллекция”) / Пер. с англ. – М., 2003.
7. Чуприков А., Цупрык Б. Общая и криминальная сексология: Учеб. пособие. – К., 2002.
8. Sontag S. *Illness as metaphor*. – New York, 1979.

М. Львів

Ганна Степанова

ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА ОЛЕСЯ ДОСВІТНЬОГО

Стаття становить собою спробу критичного розгляду публіцистичної спадщини О.Досвітнього, яка на сьогодні маловивчена. Акцентуючи важливість дослідження публіцистики письменника для простеження витоків його художньої творчості, авторка приділяє значну увагу соціально-політичній і культурній проблематиці його статей, їхній жанровій специфіці, розділяючи їх відповідно на кілька груп та підгруп, а також засобам побудови діалогу із читачем, полемічним і стилістичним прийомам. Окремо розглядається питання участі О.Досвітнього в літературній дискусії 1925 – 1928 рр.

Ключові слова: публіцистика, діалогічна побудова, соціологічна критика, літературна дискусія, мотив, аргумент.

Hanna Stepanova. O. Dosvitniy's journalistic works

This paper was conceived as a critical examination of the journalistic works by Oles Dosvitniy. Stressing the importance of the writer's journalistic works in tracing back the sources of his literary creativity, the author gives much attention to the social, political and cultural matters which are at issue in O. Dosvitniy's articles, points out the specifics of their genre, thereby classifying them into several groups and subgroups, and also takes notice of the modes of dialogue with the reader as well as of polemic, stylistic and rhetoric devices. A special emphasis is made on O. Dosvitniy's contributions to the literary discussion in 1925-28.

Key words: political journalism, dialogical structure, sociological criticism, literary discussion, motif, argument.

Серед персоналій бурхливого літературного життя 20 – 30-х років ХХ століття чимало ще таких, чия творчість досі лишається не дослідженою чи то за браком часу, чи уваги. Сюди, напевне, можна зарахувати Олеся Досвітнього. Відома постать 1920 – 1930-х рр., один із “трьох мушкетерів” (М.Хвильовий, М.Яловий, О.Досвітній – за визначенням В.Коряка [21]), він був у центрі всіх